

ÚJ SZEMLÉLET A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYALAKÍTÁSÁBAN?

Hozzászólás Arató Antal cikkeihez

OROSZ BERTALANNÉ

Arató Antal két cikkben¹ foglalkozott a Könyvtári Figyelő hasábjain a közművelődési könyvtárak állományépítésével. A szerzőnek a téma iránti érdeklődését korábbi publikációi² is bizonyítják. Több megállapításával egyetértek, de úgy érzem, szükséges a jelenség mögé nézni, s az összefüggéseket, okokat szélesebb körben vizsgálni. Heves megyében az utóbbi 3–4 évben sok munkát fordítottunk a gyarapítás és kivonás kérdéseire; szakmai töprengéseinket, gyakorlati tapasztalatainkat kívánom a témához adalékolva közreadni.

Az új beszerzés és a kivonás arányáról

Az elmúlt években a szakmai közvéleményben megerősödött az a nézet, hogy a tervszerű állományalakításban a gyarapítás és a kivonás egyforma fontossággal bír, azonos gondossággal kell mindkét munkát megszervezni. Hosszú évekig az új művek vásárlásán volt a hangsúly, a fejlesztés szempontja dominált. A mennyiségi adatok, a nagyságrendek bővölete a művelődéspolitikai gondolkodásban, a könyvtárak igényeiben és a fenntartók szemléletében egyaránt kitapintható. A növekedés iránti óhaj természetesen a közművelődési könyvtári ellátás fejletlenségéből táplálkozott. Mivel a spontán folyamatok, illetve a kampányok a könyvtári állomány fejlesztésére erősen hatottak, a „holt anyag” aránya megugrott. Így alakult ki az a helyzet, hogy bizonyos területeken ma sem tudják kielégíteni a könyvtárak olvasói igényeit, ugyanakkor meg kell szervezniük a fölösleges könyvek kivonását.

Csűry István már a hatvanas évek közepén hangsúlyozta³, hogy az állomány korszerűsége megköveteli, hogy a könyvtár ne csak alkalmi tennivalónak tekintse az apasztás munkáját. A FSZEK állománykivonási programját is viták kísérték; ez készítette arra a program szervezőjét, hogy nemzetközi kitekintéssel támassa alá az elvi és gyakorlati döntéseket.⁴

A könyvvállománnyal kapcsolatos gazdasági szemlélet sem kedvezett annak, hogy a könyvtárosok idejében megszabaduljanak azoktól a könyvektől, melyek évek óta olvasatlanul sorakoznak a polcokon. A szép, tiszta könyvek selejtezésén maguk a fenntartók is megütköztek. Az agyonhasznált, kopott művek pedig éppen azért maradtak benn az állományban, mivel azokat az olvasók keresték, igényelték. A kisebb könyvtárak állománygyarapítási gyakorlatában találkoztunk a legtöbb problémával, s a megfelelő választék

fenntartása miatt még helyes állományépítési politika esetén is szembekerülünk azzal az ellentmondással, hogy az állomány nem fér el a polcokon, a látogatottsági mutatókat szemlélve viszont elegendő a meglevő tér. Az új könyvek arányos részének „felkínálása” a községi könyvtárakban is követelmény, de évek múltán a visszavonásnak is természetesnek kell lennie. Csak az a kérdés, hová tegyük a fölöslegessé vált köteteket?

N. Rácz Aranka, aki egy korábbi cikkében⁵ az állománykivonás és a fölőspéldányközpont kapcsolatát vizsgálta, azt állapította meg, hogy a munka szervezeti feltételei sem a hálózati központokban, sem az országos szakkönyvtárakban, sem a fölőspéldányközpontban nem teremődtek meg. A tanácsi könyvtárak éves statisztikai adatait vizsgálva azonnal szembetűnik az adatok hullámzása; nemcsak a megyék között, hanem az időszakokban is ingadoznak az arányok. A könyvek nagy tömegben való kivonása éppen annyi hibalehetőséget rejt magában, mint a kiugróan magas gyarapítás. Úgy látszik, a „lázgörcsöt” nem tudjuk kiiktatni munkánkból.

Az utolsóként publikált statisztikai adatok szerint (1984) a megyei, valamint a községi könyvtárakban volt a legnagyobb a kivonás aránya, s a városi könyvtárakban a legkisebb. Valószínű, hogy az utóbbiak még a „felhalmozás” időszakát élik, s hasznosítják a decentralizálás anyagi előnyeit.

A kivonás aránya az új beszerzés százalékában (Budapest nélkül);

megyei könyvtárak:	56,8%
városi könyvtárak:	29,6%
városi jogú nagyközségi könyvtárak	33,0%
nagyközségi könyvtárak:	38,7%
községi könyvtárak:	53,%

Korábban másképpen csoportosította a statisztika a könyvtárakat, így az adatokat nem lehetett visszamenőlegesen összehasonlítani, de annyi megállapítható, hogy a megyei könyvtáraknál 1980–83 között 20–28% között mozgott ez az érték. A folyamat tehát a közművelődési könyvtári nagyságrend két szélső pólusán erősödött fel.

Az állománykivonás felgyorsulása mögött indítékként ott áll a helyhiány is. Közművelődési könyvtáraink alapterülete – a szerencsés kisebbségtől eltekintve – a fejlett országokhoz viszonyítva alacsony, egyes helyeken a helyzet katasztrofális. Az egeri Megyei Könyvtár jelenleg állományának 50%-át külső raktárban – 12 km távolságra – kénytelen elhelyezni. Mivel a könyveknek csak 8–10%-át találja az olvasó szabadpolcon, az egyes művek esélyei a használókhoz való eljutásra közel sem azonosak. Gyakran a katalógusból kért műveket nem tudjuk kézbeadni az alacsony példányszám, illetve a távoli raktározás miatt. A többes példányok csökkentését mégis el kellett határoznunk, mert nem volt más választásunk: az új művek beáramlását tovább már nem korlátozhattuk.

Többen megkísérlik, hogy az új beszerzés és a kivonás kívánatos arányát meghatározzák. Arató Antal cikkében is értékelő megállapítással válik az arányok közlése, holott a Simon Zoltántól származó idézettel éppen a számszerűséget kérdőjelezi meg. Ne essünk ismét abba a hibába, hogy újabb kampányt indítunk! Az egyenletes és színvonalas szakmai munka követelményét kell támasztani az állományalakítással szemben, s ehhez kell megteremtteni a feltételeket. A türelmetlenség, főként ha kapkodással párosul, újabb gondokhoz vezethet.

Nagyobb körtekintést az állománygyarapításban!

Teljes bizonyossággal nem jósolhatjuk meg egy-egy mű fogadtatását, az iránta megnyilvánuló olvasói igényt, de minden lehetőséget ki kell használnunk döntéseink megalkotásához. A gyűjtőkori elvek rögzítése nagyon fontos, de az olvasói igények ezeket felülbírálnak. Az új művek vásárlásakor gyakran elkövetik a könyvtárak azt a hibát, hogy meglévő állományukban nem, vagy csak felületesen tájékozódnak. (Szakfelügyeleti látogatások alkalmával többször is megvizsgáltam, hogy mi a könyvtárak gyakorlata változatlan újrakiadások esetén.) A főleges duplumok keletkezésének egyik oka az, hogy a könyvtárosok – főként a községi könyvtárakban – nem használják a raktári kartotékot. A tisztelt díjasok érthetően nem szívesen tartózkodnak a fűtetlen könyvtári helyiségben, s inkább otthon töltik ki a megrendelő jegyzékeket, bízva emlékezetükben vagy egyszerűen eszükbe sem jut a behasonlítás. Hiába mondjuk el a helyes, szakszerű eljárást, tanítjuk, gyakoroltatjuk a munkamenetet, a gyakori fluktuáció nem engedi, hogy a szakmai alapok megerősödjenek. Az időhiány miatt is nehéz megvalósítani, hogy a beszerzésre javasolt mű „állományi környezetét”, illetve a meglévő művek olvasottságát döntés előtt megvizsgáljuk.

A könyvtárak nem ismerik az éves kiadói terveket. Az Új Könyvek kézhez vétele után kevés idejük marad a tájékozódásra, mérlegelésre. Központi ellátás esetén a hátrányok halmozódnak, hiszen az előzetes véleménycserének, a tájékozódásnak szélesebb körre kell kiterjednie, tehát időigényesebb. A tartalmi ismertetés, a minősítés jóval több segítség ugyan, mintha csak a szerző és a cím után kellene rendelni, de mégsem azonos a könyv ismeretével. Az Új Könyvek recenziói a könyvtárosnak szóló információkban szegényesek, időnként sablonosak. Mit jelent például a „művelt olvasóknak javasolható” megjegyzés? S amelyik műnél ez hiányzik, azt már nem ajánlhatjuk nekik? Okvetlenül műveletlen az, aki egy-egy szépirodalmi irányzatot nem kedvel?

Az Új Könyvek Szerkesztőségének javasolom, hogy a tartalmi ismertetések terjedelmében és mélységében tegyen nagyobb különbséget egy-egy ismert mű (például egy klasszikus regény vagy verskötet) újrakiadása és az új művek között. A minősítő jelek között az „A” alkalmazását szűkíteni lehetne, az „a” jelöléssel pedig bőkezűbben bánhatnának, mivel e körben a választás felelősségét egyébként is a könyvtárosra bízzák. Talán előzetesen közölni lehetne a következő számba kerülő művek legfontosabb adatait (szerző, cím, kiadó), hogy több idő jusson az előkészítésre.

A szakszerű állománygyarapítás fontos feltétele lenne a rendelések maradéktalan teljesítése. Mit tegyen az a községi könyvtár, amelynek gondosan összeállított jegyzékéről a megrendelt művek harmadát, felét kihúzzák? Az év második felében tágabb körből válogat, hogy ne veszélyeztesse (mert, ha nem költi el, csökkenthetik!) az egyébként is szűkös állománygyarapítási keretét. Így tehát a könyvtárellátás gyengeségei is közrejátszanak az állomány torzulásában.

Külön kell szólni az ajándékokról, s az egyszeri nagyobb vásárlásokról, ezek negatív következményeiről. Éppen a kisebb, illetve a rosszabbul ellátott könyvtárak az akciók, kampányok kárvallottjai. Pontosan azok, ahol az érveléshez, a megítéléshez, a válogatáshoz hiányoznak a személyi feltételek. Nemcsak a közművelődési, hanem az iskolai könyv-

tárakban is megtaláljuk az „egyszer hopp, máskor kopp” negatív következményeit az állományban. Gyűjtőkörbe nem tartozó vagy már leltározáskor is elavult művel, esetleg fölösleges duplummal duzzad a könyvtár, fontos művek pedig továbbra is hiányoznak.

A nagyobb könyvtárakban a példányszám helyes megállapítása jelenti az igazi dilemmát. Ezen kétségkívül sokat segítene a használat rendszeres elemzése, bár egyértelmű receptet e módszer sem kínál, hiszen minden mű a maga egyediségében létezik, s az olvasói igények is változhatnak. Például, ha egy iskolavárosban akár csak két tanár is ugyanarra a műre hívja fel tanítványai figyelmét vagy egy könyv bekerül a tanulmányi versenyekre készült bibliográfiai összeállításba, azonnal zavar támad az ellátásban. Az iskola-rendszerű, illetve tanfolyami oktatáshoz kapcsolódó művek példányszám-szükséglete erősen hullámzik. A használat gyakoriságát, megoszlását egyébként csak azok a könyvtárak tudják mérni, ahol a könyvkártyára feljegyzik a kölcsönzés tényét. A kölcsönzési módszerek megújítása (azaz egyszerűsítése) pedig a több példányt vásárló nagyobb könyvtárakra jellemző! A számítógépes kölcsönzési nyilvántartás bizonyára segíteni fog ezen a helyzeten.

A könyvtárak alapterülete is jelentősen befolyásolja a példányszámokkal kapcsolatos döntéseket. Az a könyvtár, amelynek nincs elhelyezési gondja, bőkezűbben rendel, a szűkös alapterületen szorongó intézmények két pólus között ingadoznak. Ha a szűkös raktári tér jut eszükbe, akkor hajlandók alábecsülni a példányszámot, ha olvasóik megtartására gondolnak (például az érdekes, sikeres könyvek, jó olvasmányok megjelenésekor) esetleg fölös példánnyá válik a szabadpolcra idővel a raktárba száműzött kötet.

A gondos gyarapítás csökkenti az állománykivonás terheit. A bőség és a szűkösség előre nem látható változása törvényszerűen vezet az arányok torzulásához. Fontos a pénzügyi stabilitás, de legalább ilyen fontos az állományalakításra fordítható munkaidő arányos biztosítása. Mivel a könyvtárak az új feladatokat legtöbbször belső átcsoportosítással kénytelenek megoldani, ne csodálkozzunk azon, hogy egyes munkákra a szükségesnél kevesebb idő jut. Mivel a nagyobb intézmények katalógusai átépítésére kénytelenek voltak jelentős időt fordítani, a szintén időigényes állományelemzést kevesen vállalják. Az olvasószolgálatban a nyitvatartási idő változatlanágát (vagy megnyújtását) a munkaidő-alap csökkenése mellett kellett vállalni; ez is óvatosságra készítette a könyvtárakat a sok aprómunkával járó elemzések tervezését illetően. A felületes munkának pedig több kára van, mint haszna.

A körütekintő, gyűjteményre és olvasóra egyaránt figyelő gyarapítást leginkább a könyvtárosi felkészültség és a tapasztalat, a gyakorlat garantálja. A negatív példákért bizonyára a könyvtárosképzést, a pálya megtartó erejének gyengülését is okolhatjuk. Ha változtatni akarunk, akkor a könyvtárak környezetét is számításba kell vennünk.

Közművelődési könyvtáraink gyűjtőkörével is gondok vannak. Nem is annyira a szakmai elvek szintjén, hanem a gyakorlatban. Erre Arató Antal is utal. A községi könyvtárakban és a kisvárosokban olyan szakirodalmi művek is bekerülnek az állományba, amelyekre nincs, vagy csak elvétve van igény. A szolgáltatáson alapuló hálózati kapcsolatok nem váltak természetessé. A területi igényekre is figyelő gyarapítás – ha ez az igény nem jelentkezik – szintén termelhet fölös példányokat. Talán nagyobb szakmai presztizse van a gyűjteménynek, mint a használat intenzitásának? Vagy nem bíznak a könyvtárak az együttműködésben?

A törlések megoszlása

A csoportos leltárkönyvek törlési rovatait pontatlanul vezetik a könyvtárak, így még hálózaton belül sem lehet megállapítani a törlések valódi okát. Az intézmények legtöbbször fizikai rongálódás, elhasználódás, illetve behajthatatlan követelés címén törölnek. Különösen óvatosak a könyvtárak a hiányok bevallásakor, még akkor is, ha személyi mulasztás nem terheli a könyvtárost. A tervszerű állományapasztás aránya azokban a megyékben növekedett, ahol a hálózati központok vállalták e munka szervezését.

Túlzottan alacsonyra tesszük a mércét, ha egy könyv fizikai állapotát ítéljük meg. A piszkos, pecsétes könyvek nem csábítanak az olvasásra, esztétikai „kártevésük” mellett azt is sugallhatják, hogy a könyvtári könyvekre nem kell vigyázni. A főlépédként felajánlott könyvek között nem lehet helye ilyen dokumentumoknak, hacsak nem könyvritkaságról van szó. Egy könnyen pótolható mű elhasználódott példányát célszerűbb ipari hasznosításra átengedni, mint tárolni vagy ide-oda szállítani. A kötetés egyre többbe kerül, tehát érdemes jól megfontolni, mely művek élettartamát érdemes meghosszabbítani.

Az olvasói tartozásokkal kapcsolatos munka sok időt igényel. Az elveszett könyvek jobbjára a keresett művek számát csökkentik, így a használat érdeke azt követeli, hogy ezen a címen minél kevesebb könyvet töröljünk. Sajnos, éppen a kisebb könyvtárakra jellemző, hogy az olvasói nyilvántartásban többéves tartozások szerepelnek, s legtöbbször nem is kerül vissza a könyv a könyvtárba.

A hiány a jegyzőkönyvek tanúsága szerint legtöbbször nem lépi túl a jogszabályban megadott tűrési határt, mivel sem a könyvtárak, sem a fenntartók nem kívánnak felesleges bonyodalmakat. Sok esetben a könyvtárak működési körülményei is ludasak a hiányok keletkezésében (zsúfoltság, ellenőrzés elmaradása, többszöri költöztetés, rendeltetéstől eltérő használat stb.), ezért sem lehet szigorúbb követelményeket támasztani az állományvédelemben.

A tervszerű állományapasztás nem képzelhető el a hálózati központok tevőleges közreműködése nélkül. Az a hálózati-módszertani könyvtáros, aki irányítja, felülvizsgálja a gyarapítást, részt vesz az állomány leltározásában, rendszeresen látogatja a könyvtárat, megfelelő tájékozottsággal rendelkezik, ahhoz, hogy segítségére legyen a könyvtárosnak a kivonásban is. A gyakorlat mégis azt bizonyítja, hogy még tapasztalt hálózati-módszertani könyvtárosok is húzódoznak ettől a munkától, mivel háttérként nem érzik maguk mögött a megnyugtató szabályozást. Inkább új polc beállításával teremtenek helyet a gyarapodásnak, s elmarad a módszeres felülvizsgálattal egybekötött apasztás.

A könyvtárosok nem vallják be szívesen, hogy a korábban megvásárolt könyvekre nincs szükség, a fenntartók pedig még értetlenebbül fogadják ezt a hírt, mert úgy érzik, megfosztják őket „vagyonuktól”. Egyik községünkben fordult elő, hogy a tanácsi könyvtárból hosszú érvelés után kivont – elavult és gyűjtőkörbe nem tartozó – műveket az iskolai könyvtárnak adták át, s ott ismét beletárolták. Amikor Heves megyében megszerveztük a községi könyvtárak állományának felülvizsgálatát, a kivonásban segítséget jelentett az a tény, hogy ezek a könyvtárak bútorzatukat évek óta a Megyei Könyvtártól kapják, így a könyvek átengedését a tanácsok mintegy „vizontszolgáltatásként” értelmezték.

A nagyarányú állománytisztítás előtt a statisztikai adatok alapján 10 évre visszamenően megvizsgáltuk az új beszerzések és törlések arányát; a látogatások során szerzett tapasztalatainkat a számszerű adatok is alátámasztották. A könyvtárak rendszertelenül és jobbára csak a pillanatnyi kényszer hatására törölnek az állományból; ez a munka egyáltalán nem folyamatos és nem épül be a mindennapos könyvtári tevékenységbe. Továbbá igen nagy eltérés mutatkozott az egyes települések között. Például az elsőként felülvizsgált hevesi körzethez 16 község tartozik, közöttük tíz év (1970–1979) beszerzésének és kivonásának aránya 3%, és 98% között mozog. A hálózati-módszertani feladatok során tehát önként adódott, hogy a körzet teljes állományát felülvizsgáljuk, másrészt az olvasói magatartások és a törlések kapcsolatát is több figyelemmel illessük.

A fölőspéldányok hasznosításáról

Egy mű tartalmi elavulását nem lehet mindig egyértelműen megítélni. Talán a szakkönyvtáraktól több segítséget kaphatnának közművelődési könyvtáraink; egy-egy szakmai publikáció is segíthetné a tájékozódást. Megítélésem szerint ma még több művet vonunk be az újraelosztásba, mint ahogy az a szakmai kívánalmak szerint indokolt volna. A fölőspéldányt felkínáló jegyzékek sok ilyen példát kínálnak. Az országos fölőspéldányhasznosítás keretében az elmúlt másfél évtizedben mintegy egymillió kötet forgalmazására került sor, s ebből – az országos tárolókönyvtárat is beszámítva – mintegy 60% került vissza újra a könyvtári rendszerbe.⁶ Mivel a gyarapítás e formája az igénylő számára ingyenes, lehetséges, hogy újabb fölőspéldányok keletkeznek.

Érdemes lenne megvizsgálni, illetve kipróbálni, vajon a térítéssel összekapcsolt fölőspéldányhasznosítás célszerűbb, racionálisabb gyakorlatot eredményezne-e a kölcsönös érdekeltség alapján. A könyvet keres – könyvet kínál címmel megjelenő körözőjegyzékek sora, esetleg egy önfenntartó könyvtári vállalkozás segítene az újraelosztásban. A könyvtárak így egyrészt bevételhez jutnának, aminek felhasználásáról szabadon dönthetnének, másrészt jobban meggondolnák, mit igényelnek.

A fenti tervzetben⁶ említés történik a megyei könyvtárak mellett olyan háttér-raktárak kialakításáról, melyek a lökésszerűen jelentkező igényeket elégítenék ki. A fölőspéldányok megyei összegyűjtése és értékesítése érdekében lehetne inkább ezt a formát kipróbálni. A megyén belüli könyvtárak ingyen kapnák meg az igényelt könyveket, a megyén kívüliek térítés ellenében és az így befolyt összeget területi szolgáltatások (pl. kötészet, propaganda) költségeire lehetne fordítani. Ez a raktár az állományból törölt könyveket helyszíni felülvizsgálat után átveszi és megszervezi további hasznosításukat. Mivel a két folyamat időben szétválik és elhúzódik, kapkodás nélkül és folyamatosan lehetne az állománykivonást szervezni. A jelenlegi gyakorlat a szállítások ésszerű szervezése érdekében eleve gyorsított ütemet diktál, megfeszített munkát követel, ezért nem kedvez a gondos mérlegelésnek. Heves megyében – kényszerűségből és az idő sürgetése miatt – a hálózati alközpontok mellett alakítottunk ki átmeneti időszakokra ilyen háttér-raktárakat, de kezdettől fogva célszerűbb lett volna egy központi, megyei bázis szervezése. A könyvtárak szempontjából az a kedvező, ha a leválasztott anyagot azonnal törölnetik és átadhatják.

Az országos fölőspéldány-hasznosítás ma még szűk körre terjed ki, pedig az újraelosztásba bevont kiadványok jellege egyre inkább azt követeli, hogy több könyvtár jusson hozzá a jegyzékekhez. Viszont ha az újraelosztott anyagban kevesebb lenne a ballaszt, jobban figyelhetnénk a könyvtári szempontból fontos művek további sorsára.

A hevesi körzetből a Megyei Könyvtár irányításával 1980–82-ben mintegy 20 ezer kötetet vontunk ki, legnagyobb arányban piszkos, elhasználódott, elavult, olvasói érdeklődésre már nem számító műveket. Tárolóraktárba mindössze 1970 kötet került, aminek 16%-át az újabb átvizsgálás után selejteztük. A beszállított anyag megoszlása:

szépirodalom:	24,6%
szakirodalom:	75,4% (a legtöbb a 3-as és a 6-os szakcsoportból)

A megyén belüli körözéssel párhuzamosan a jegyzéket több B-típusú könyvtárnak is megküldtük. A tárolóraktárba került könyvek 52%-át adtuk át az OSZK Fölőspéldány Központjának. Ezekkel az adatokkal azt kívántam illusztrálni, hogy a megyei szintű újraelosztás is járható út lenne az 1945 utáni irodalom esetében, s alaposan mérlegelni kell, mely művekért gazdaságos és célszerű a mozgatással járó feladatokat vállalni. Ha az állománygondozás folyamatos tevékenység, az újraelosztás is tervezhetővé és szervezetté válik.

Az olvasói igények és a könyvtárak állománya

Arató Antal idézi a külföldi ellátottsági mutatókat, s ezekhez viszonyítva valóban kedvezőnek tűnik a hazai helyzet. A mennyiségi adatok megnyugtatóak, de a gyűjtemény fizikai állapota, korszerűsége már korántsem ilyen kedvező. Könyvtári statisztikánk is tükrözi, de naponta magunk is tapasztaljuk, hogy közművelődési könyvtárainkban magas a gyermekolvasók aránya, s ebből következően a könyvtárhasználatban való részvételük is meghatározó, főként a községi könyvtárakban. A felületes szemlélőnek is feltűnik, hogy a gyermekek állományrésze mégis kisebb és a polcokon sok a rossz állapotban lévő könyv. Miért nem lehet jobban igazítani az állománygyarapítást az igényekhez? A szakmai beidegződések is gátolják a változtatást, a módszertani irányítás, a szakfelügyelet sem sürgeti kellőképpen az arányok módosítását. A könyvkiadás, illetve a könyvtárellátó példányszámai sem elegendőek a közművelődési és az iskolai könyvtári igényekhez viszonyítva: a legtöbb kihúzott rendelés ebben a körben mutatkozik.

A könyvkiadás nem kényezteti el a könyvtárakat. Csökken az olvasmányos, vonzó, de kulturális értéket hordozó művek száma. Egyre több olvasó a krimi, a pusztán szórakoztató olvasmányokat keresi, s a munkához kapcsolódó olvasás, tájékozódás csak szűk olvasói rétegre jellemző. A felgyorsult élettempót még nem tudták követni az intézmények. A könyvtárak egyre nagyobb állománnyal szeretnék bővíteni látogatóik, s növelni a kölcsönzött kötetek számát. A kivonás arányát feltétlenül növelni kell, de jobb lenne, ha ezt a fizikai elkopás, s nem az olvasási érdektelenség indokolná. Lehet, hogy hasonló okok rejlenek a könyvkereskedelem eladhatatlan készletei és a könyvtárakban felhalmozódó elolvasatlan könyvek között?

A kézikönyvtári állomány szépen gyarapodott a községi könyvtárakban is, ugyanakkor a helybeni használat igazából nem honosodott meg. A polcokon egyre több helyet foglalnak el a drága, de ritkán használt kézikönyvek. Bízhatunk-e abban, hogy az olvasói szokások megváltoznak? A tájékoztatási készséget, felkészültséget a kisebb könyvtárakban is fejlesztenünk kell, még akkor is, ha az állomány gazdagodása nem változtatja meg automatikusan a használati szokásokat. De talán nem kellene olyan mereven ragaszkodnunk ahhoz a dogmához, hogy a kézikönyvtári állomány csakis helyben használható. (Sok könyvtár máris bevezette a kézikönyvek rövidebb határidővel való, esetleg hétfélig kikölcsönzését.)

Az állományismeret elengedhetetlen követelmény mind a kisebb, mind a nagyobb közművelődési könyvtárak könyvtárosaival szemben. A mechanikus munkát száműzni kell a könyvtári gyakorlatból is, s ha a könyvtáros egyaránt figyel a műre és az olvasóra, az állomány gondozásában sem terhes kötelezettséget, hanem szakmája, hivatása gyakorlásának egyik területét látja. S persze nem közömbös, hogy az állomány gondozásával kapcsolatos tevékenységünket a józan belátás, vagy az olvasót és a könyvtárost egyaránt sújtó rossz feltételek irányítják.

A könyvtárközi kölcsönzésről

Elsősorban a jól szervezett és hatékony könyvtárközi kölcsönzés szabhatna gátat a fölösleges beszerzésnek, illetve az aktualitásukat veszített művek kivonására ösztönözné a kisebb könyvtárakat. A szolgáltatás ma még lassú és közepes hatékonyságú, s a hálózati központok eltérő felkészültségi foka miatt gyors változásra nem is lehet számítani. A megőrzésre koncentráló szemlélet is fékezi a kérések teljesítését. Az olvasók érthetően türelmetlenek; egy vizsgára készülő hallgató vagy az aktuális feladattal bírkózó gyakorlati szakember nem tud napokat, esetleg heteket várni. A postaköltségek emelkedése visszariasztja a kisebb könyvtárakat a szolgáltatás igénybevételétől: szűkös költségvetésükből nem szívesen áldoznak erre a célra.

Kevesebbet beszélünk a könyvtáros passzivitásáról, pedig a könyvtárközi kölcsönzések alacsony száma mögött ez is megbúvik. Megkockáztatom azt az állítást, hogy éppen a mérsékelt igénybevétel miatt nem vált gyorsabbá és hatékonyabbá ez a szolgáltatás. Talán a könyvtárközi kölcsönzési forgalom szerény nagyságrendje nem kényszerített ki alapvető változtatásokat, hiszen csak egy szűk olvasói réteg igényét kell csak kielégíteni a jelek szerint. Ennek azonban ellentmond a könyvtári tájékoztatással foglalkozó tanulmányokban gyakran visszatérő megállapítás, mely szerint hiányzik a beszélgetés az olvasói igények „kitapogatása” az olvasószolgálati szituációkban, s a válasz gyakran leszűkül a meglévő állományról nyújtott információra, az adott könyvtár állományában való eligazodás segítésére. A konkrét művekre irányuló – ám helyben ki nem elégíthető – kéréseket még csak-csak továbbítják, de a bibliográfiai segédletek hiánya vagy a tájékozatlanság miatt ritkábban születik könyvtárközi kérés, ha az olvasó csak az őt érdeklő témát jelöli meg.

Sürgető feladat a gyűjtőkör egyeztetése és a könyvtárközi kölcsönzés megélénkülése a városi könyvtárak és a körzetükbe tartozó községi könyvtárak között. A szakirodalmi

igények kielégítésében már ma is, de a jövőben még inkább a központi könyvtárakra kell építeni. Így a községi könyvtárak bőkezűbben költhetnek a keresett művekre, s több népszerű lapot járathatnak. Ha a rendeléseket következetesen a hálózati alközpontokon keresztül továbbítják, ha a központi beszerzést a községi rendelésekkel egyeztetik (ha nem is tételenként, de követendő elvekben), ha a könyvtárközi kölcsönzés igényei vissza-csatolódnak az állománygyarapítást végző kollégákhoz, s ha a helyi olvasószolgálatban a tényleges olvasói szükséglet, s nem a bátortalanul elhangzó kérés lesz a meghatározó, kevesebb fölösleges, de több agyonhasznált könyv kerülhet a törlési jegyzékre. S ezeket talán természetes mozdulattal és lelkiismeretfurdalás nélkül emelhetjük le a polcokról.

JEGYZETEK

1. *ARATÓ* Antal: Fölösleges könyvek a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 2.sz. 139–157.p., valamint *ARATÓ* Antal: Az állománykivonás kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 4.sz. 395–404.p.
2. *ARATÓ* Antal: Állománygyarapítás egy városi-járási könyvtárban. Bp. 1976. OSZK-KMK. 60 p.; *ARATÓ* Antal–*FODOR* István: Kísérlet az útleírások példányszámának megfelelő meghatározására. = Könyvtári Figyelő. 23.évf. 1977. 5–6.sz. 497–504.p.
3. *CSÚRY* István: Állományapasztás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szerves része. = Könyvtári Figyelő 11.évf. 1965. 1.sz. 35–41.p.
4. *KISS* Csaba, Sz.: Körkép az állománykivonásról. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 3.sz. 294–302.p.
5. *RÁCZ* Aranka, N.: Az állománykivonások és a fölőspéldányközpont. = Könyvtáros, 1981. 5.sz. 269–274.p.
6. Állományapasztás – fölőspéldány gazdálkodás – tárolókönyvtár. Az OKT elé kerülő előterjesztés tervezete Bp. 1986.

A KORSZERŰ KÖNYVTÁRKÉP KIALAKULÁSÁRÓL

Hozzászólás Gereben Ferenc cikkéhez

Mi a teendő? Ezt az alcímet olvashatjuk a Könyvtári Figyelő 1986. 1. számában megjelent, a hazai könyvtárhasználati szokások változásait elemző tanulmány utolsó fejezetének élén. A kérdés nem költői, hiszen a válaszban a szerző konkrét javaslatokat fogalmaz meg. Most néhány, a tanulmányban kifejtett feladathoz és módszerhez kívánok hozzászólni, annak érdekében, hogy a társadalmi változások és elvárások következtében módosulásra valóban megérett könyvtárkép tényleg megváltozzon.

A változás – változtatás első lépése a helyzet reális megismerése, feltárása. A cikk jegyzeteiben felsorolt irodalom jelzi, hogy ez az elemző feltárás, ha úgy tetszik önelemzés